

האם מותר לבצע טיפולי פוריות בשבת?

טיפולי פוריות כוללים מגוון רחב של פעולות שיש לבצען במועד המדויק שנקבע על ידי הרופא. חלק מפעולות אלה כרוכים במלאכות שבת, מה שמעורר את השאלה האם וכיצד ניתן לבצעם בשבת. כמו כן, חלק מהטיפולים מתבצעים במסגרת מרכזים רפואיים, שלעיתים קובעים תור למטופלים בשבת (בעיקר בחו"ל), אם משיקולים רפואיים-מקצועיים של יעילות הטיפול התלויה במועד ביצועו, ואם משיקולים פשוטים של קביעת תורים, שבחלק מהמקרים אינה ניתנת לשינוי על ידי המטופלים, שעשויים להמתין זמן רב לטיפול כזה. טיפולים אלו מתבצעים על פי רוב על ידי נכרים.

טיפולי פוריות כרוכים באופן בסיסי במתח נפשי רב ובקשיים במכלול ההיבטים בחיי הזוגות. הפסקה של סדרת טיפולים בעקבות הימנעות מטיפול בשבת עלולה לגבות מחיר כבד, פיזי ונפשי, מן הזוגות. לכן, לצד המובן מאליו שעל הזוגות להימנע ככל האפשר מטיפולים שעלולים להיות כרוכים באיסורי שבת, יש לברר את שורת הדין במקרה שבו אין אפשרות כזאת.

בכדי לברר את ההלכה בנוגע למקרים אלה, נדרש בירור הלכתי בסיסי של מעמדם של זוגות המתמודדים עם בעיית פוריות, וכך נעשה להלן. לאור המסקנה, נפרט את ההשלכות על הטיפולים השונים.

בין היתר, עשויה להתעורר בעיה עם תרופות, בין בכדורים (שהרי אסור ליטול תרופות בשבת, שו"ע סימן שכח, א) ובין בזריקות (שגם עלולות להוציא דם) המיועדים להגברת ביוץ; עם בדיקות דם לבירור מועד הביוץ הסמוך (הוצאת דם עלולה להיחשב מלאכת חובל); עם בדיקות אולטרא-סאונד (כרוכות באיסורי חשמל ואיסור כותב, או בונה); עם שאיבת ביציות והפרייטן (חשמל והוצאת דם); עם הזרקת זרע במקרה של הפרייה תוך רחמית, ולחילופין החזרת עוברים לרחם במקרה של הפרייה חוץ גופית (חשמל).

בבסיס הדיון נברר האם זוגות אלו נחשבים כחולה שאין בו סכנה. לכך משמעות הלכתית רבה. למשל, בנוגע ללקיחת תרופות, חולה שאין בו סכנה מותר לקחת תרופות, כמבואר ברמ"א (שם סעיף לז).

והנה, ברור שחילול שבת באיסורי תורה לא הותר כלל לצורך טיפולי פוריות. אמנם ביצוען באמצעות אמירה לנכרי עשוי להיות קל יותר, אף שאמירה לנכרי שבות, כלומר אסורה מדרבנן.

ידועה המחלוקת הגדולה בראשונים, בדין אמירה לנכרי לצורך, או לצורך מצוה, או במקום צער גדול, האם יש להקל בה גם במלאכה מן התורה, כדעת העיטור (הובא בר"ן בסוף פרק ר"א דמילה), או רק באיסור דרבנן, כדעת רוב הראשונים. מחלוקת מסועפת זו הגיעה להכרעתה ההלכתית בפסקי השולחן ערוך והרמ"א (סימן שז, ה):

"דבר שאינו מלאכה, ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לאינו יהודי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצווה. כיצד: אומר ישראל לאינו יהודי בשבת לעלות באילן להביא שופר לתקוע תקיעת מצוה, או להביא מים דרך חצר שלא עירבו, לרחוץ בו המצטער, ויש אוסרין. הגה: ולקמן ס"י תקפ"ו פסק להתיר, וע"ל ס"י רע"ו דיש מקילין אפילו במלאכה דאורייתא, וע"ש ס"ג".

כוונת הרמ"א, שיש מקום להקל לא רק באיסור דרבנן (כפי שדעת המחבר, על פי הכלל "סתם ויש הלכה כסתם", וכן על פי פסקו בסימן תקפ"ו), אלא גם במלאכה דאורייתא, כדעת העיטור. אין זה ברור אם כוונת הרמ"א לומר שבוודאי במלאכה מדרבנן הדבר מותר, שהרי אפילו בדאורייתא ישנם מקילים על ידי נכרי, או כוונתו לציין דעה זו להלכה. אך בסימן רע"ו (סעיף ב'), לגבי נר שבת, כותב הרמ"א כן במפורש בשם יש אומרים:

"יש אומרים דמותר לומר לגוי להדליק לו נר לסעודת שבת, משום דסבירא ליה דמותר אמירה לגוי אפילו במלאכה גמורה במקום מצוה (ר"ן ס"פ ר"א דמילה בשם העיטור), שעל פי זה נהגו רבים להקל בדבר לצוות לגוי להדליק נרות לצורך סעודה, בפרט בסעודת חתונה או מילה, ואין מוחה בידם. ויש להחמיר במקום שאין צורך גדול, דהא רוב הפוסקים חולקים על סברא זו".

לפי דעת השולחן ערוך, אין מקום להקל באיסורים דאורייתא אפילו לצורך גדול או לצורך מצווה. אך לדעת הרמ"א, במקום צורך גדול ניתן להקל בכך. אמנם, המשנה ברורה על אתר הביא דעות המחמירים בזה ומשמע מדבריו שסובר כמותם, וכן בסימן ש"ז (ס"ק כד) כתב המשנה ברורה להחמיר שלא כדברי הרמ"א "וכן עיקר כי דעה זו היא רק דעת יחידאה והרי"ף והרא"ש והרמב"ם ועוד כמה גדולי ראשונים חולקין עליה".

לכן, עיקר המקום להקל במלאכות דאורייתא הוא ההיתר המרווח שיש בידינו באמירה לנכרי לצורך חולה שאין בו סכנה, כמבואר בשולחן ערוך (סי' שכ"ח סעיף י"ז):

"חולה שנפל מחמת חוליו למשכב ואין בו סכנה, אומרים לגוי לעשות לו רפואה, אבל אין מחללין עליו את השבת באיסור דאורייתא... ולחלל עליו את השבת באיסור דרבנן בידיים, יש מתירים אפילו אין בו סכנת איבר, ויש אומרים שאם יש בו סכנת איבר עושין ואם אין בו סכנת איבר אין עושין..."

מדברי השו"ע ניתן ללמוד שהיתר זה של עשייה על ידי נכרי לחולה שאין בו סכנה היא אפילו במלאכות דאורייתא (משנ"ב ס"ק מ"ז).

בדרך כלל, הגדרת חולה שאין בו סכנה היא חולה שנפל למשכב. אם אינו חולה ממש, רק סובל מכאבים, מכריע הרמ"א (שם) שאם מחמת הכאב מצטער וחלה כל גופו, "אף על פי שהולך – כנפל למשכב דמי".

לכאורה, האישה הזקוקה לטיפול פוריות אינה נכנסת בגדר זה של חולה שאין בו סכנה. אך כמה מגדולי דורינו כתבו שאכן יש לייחס לה מעמד זה לכל הפחות. בשאלה זו עסק רבינו הגאון רבי אשר וייס שליט"א.

בראשית דבריו מצדד הרב וייס שיתכן שאף שבדרך כלל לא מצינו שהתירו לעבור על איסור מדרבנן בכדי לקיים מצווה, כולל איסורי שבות בשבת, ולכן לדעת רוב הראשונים אין להתיר בשבת אלא שבות דשבות במקום מצווה, מכל מקום אפשר שבמקום מצווה גדולה כמו פריה ורביה יהיה מותר. בהקשר זה מביא הרב וייס את דברי חז"ל לפיהם לא נברא העולם אלא בשביל פריה ורביה (גיטין מ"א ע"ב), והרי התוספות בגיטין שם התירו מחמת טעם זה של פריה ורביה אף לשחרר עבד – דבר הכרוך באיסור תורה של "לעולם בהם תעבודו". ואף שרוב הראשונים חלקו על התוספות בזה, יתכן שעל כל פניו איסור מדרבנן יהיה מותר לצורך קיום מצווה זו. עם זאת, אין אפשרות להכריע כך להלכה בלי ראייה ברורה, וגם הנודע ביהודה (תנינא אבן העזר סימן לה) סירב להתיר איסור דרבנן של מינקת עבור מצוות פרו ורבו.

מכל מקום, "לעניות דעתי מסתבר דמאחר שמצינו שהתירו שבות, ובפרט שבות דרפואה בשביל חולה שאין בו סכנה, לא מסתבר דנפל למשכב מתירין לו, ולא נתיר לאדם כדי לזכות לזרע. הלא מי שאין לו בנים דומה למת, ובפרט דידיענו גודל הצער שאין לתאר, ולפעמים הדברים נוגעים לבריאות נפשם של בני הזוג, ומצבם חמור יותר מחולה שאין בו סכנה, ומסתבר מאוד דיש להקל בזה לפחות כמו בחולה שאין בו סכנה".

לכך השלכות נרחבות על מכלול הפעולות שכרוכות באיסור תורה וביצוען על ידי נכרי (כמו חובל או מבעיר), או פעולות שאסורות כשלעצמן מדרבנן, כמו נטילת תרופות. אלו גם אלו יהיו מותרות.

ובאמת, המציאות היא שבדרך כלל אין צורך לבקש או לומר דבר כלשהו ישירות לרופא, האחות או הטכנאים המטפלים בקשר לאופן ביצוע הטיפול. משום כך כתב שהדבר נכלל בגדר "אמירה דאמירה", כלומר, ביצוע פעולה על ידי נכרי שלא מחמת אמירה ישירה אלא עקיפה, כגון אמירה לנכרי שיאמר לנכרי אחר, שחידש החות יאיר (סימן מו) שבאופן זה אין איסור באמירה לנכרי. אף שרבים חלקו עליו, והמשנה ברורה (בביאור הלכה סימן שז) החמיר, מכל מקום במשנה ברורה (סי"ק כ"ד) בשם הגר"ש קלוגר כתב שבמקום הפסד גדול יש לסמוך על דברי המקילין.

אמנם, כל זה לגבי אמירה לנכרי בלבד, והנכרי הוא שעושה את המלאכה, אך פעולות מסויימות דורשות השתתפות פעילה מצד האישה (לדוגמא: פיסוק רגליים בעת החזרת ביציות או התייצבות לצילום בתנוחה ספציפית). מעשה איסור שנעשה בהשתתפות פעילה של האדם, מתייחס אליו ברמה מסויימת גם אם לא עשה את עיקר המעשה. זהו דין "מסייע". הלכה היא, שמסייע אין בו ממש. לכן, הותר לכחול עין על ידי נכרי ביום טוב (ביצה כב, א), אף שהאישה עוצמת את עיניה לצורך כך. מצד שני שנינו שבאיסור הקפת הראש, האיסור לא חל רק על הספר המקיף את ראשו של המסתפר, אלא גם על המסתפר המאפשר לו את ביצוע עבודתו. הרב וייס מביא שני מהלכים מרכזיים מהפוסקים לחלק בין המקרים. דעת הט"ז (ריש סימן שכא), שיש לחלק בין סיוע שאינו משמעותי, כמו עצימת עין שממילא האדם מבצע מדי פעם, לסיוע משמעותי, כמו פציינט הפותח את פיו בחזקה לאפשר לרופא השיניים לעקור לו שן, או אישה המאפשרת לנכרית לקצוץ את ציפורניה (עיין ט"ז יו"ד סימן קצח, כא). אך הש"ך (יו"ד שם) חלק עליו, וכתב שלעולם מסייע אין בו ממש למעט בהקפת הראש – מגזירת הכתוב.

לפי דעת הט"ז, לכאורה פסיקת רגליים לצורך החזרת ביציות תיחשב סיוע גדול, וגם התמקמות לתנוחת צילום תיחשב סיוע לפחות כמו התיישבות לפני הספר, או לפני גוזזת הציפורניים.

בנקודה זו מחדש הרב וייס חידוש גדול. "אך באמת נראה טפי דאין בזה איסור כלל, דעל כרחק לא נתחדש איסור במסייע, אלא במסייע לעצם מעשה העבירה, כגון בכחילת העין (איסור רפואה בשבת), גזיזת שערות, נטילת ציפורניים וכדו', אבל בנידון דידן אין האיסור בעצם

המעשה שעושה הרופא או הטכנאי, אלא בהפעלת הכלים על ידי חשמל, ואין האישה מסייעת בעצם מעשה האיסור, ודו"ק בזה".

כדן לפני רבו בקרקע, לכאורה אפשר לעורר שאלה בהבנת דבריו של רבינו הרב וייס שליט"א, הלא בכל מקרה אין האדם מסייע בעצם הפעולה, אלא רק מזמין את עצמו לביצועה. אין לו כל חלק בפעולת האיסור עצמה, ועם זאת דעת הט"ז שיש בדבר איסור. אם כך, מה לי אם זימן עצמו לאיסור שיתבצע בעצם הפעולה, או לאיסור שיתבצע באופן ביצוע הפעולה – אף אם הפעולה עצמה מותרת? הרי ידוע וברור שהפעולה מתבצעת באופן מסויים שיש בו איסור!

בשלמא אם היה ניתן לבצע את הפעולה גם באופן מותר, היה מקום להבין, שהמטופל לא זימן את עצמו למעשה איסור, אלא לעצם המעשה, שניתן לביצוע גם בהיתר, ומה שהרופא בחר לבצעו באופן האסור, הוא עניינו הפרטי, ואין למטופל אחריות על כך, אבל בנידון דידן אנו עוסקים בפעולה שכל אופן קיומה הוא רק על ידי איסור, ונמצע שלעולם הסיוע הוא למעשה עבירה.

למסקנא: מאחר שלזוגות המתמודדים עם בעיות פוריות יש מעמד של "חולה שאין בו סכנה", במידה שאין אפשרות לדחות טיפול מסויים מיום השבת, ניתן להתיר איסורים מדרבנן (כמו לקיחת תרופות), וכן להתיר איסורי תורה כשהדבר נעשה על ידי נכרי, ועדיף לעשות כן ברמיזה.

לגבי זריקות, מאחר שבימינו הזריקות הללו אינן חודרות לוריד, אין "פסיק רישיה" של הוצאת דם ולכן הדבר מותר. יש להיזהר בהכנת הזריקה שלא לעבור על איסורים (ככלל: מותר לשבור את החפיסה בכדי להרכיב את הזריקה. יש להכין מערב שבת חתיכת צמר גפן לחיטוי מקום הזריקה. אין להספיג את חומר החיטוי בצמר גפן. חומר החיטוי יונח על מקום הזריקה ורק אחר כך ינוגב בזהירות בצמר גפן. אפשר להקל בהרכבת המחט למזרק, ויזהר שלא יתקע בחוזק).

בשלהי הדברים, ידידנו הרב שלמה קושלבסקי הביא במאמר שכתב ב"תבונות" את מחלוקת התשורת שי והשבט הלוי בענין האם הרבעה נחשבת כמלאכה בשבת או לא. במועד קטן (יב, א) שנינו, שאסור להרביע בהמות בחול המועד. כפי שמפרש רש"י, "משום דעביד מלאכה בחול המועד". בפשטות, כפי שנראה בבית יוסף (סימן תקל"ו), אין הכוונה למלאכה גמורה שבשבת יהיה חייב עליה, אלא למלאכת טורח, שאסרוה חכמים בחול המועד בכלל שאר איסור עשיית מלאכה שאינה דבר האבד. אמנם, דעת התשורת ש"י (ח"א סימן קפ"א) שהדבר הוא בגדר מלאכה ממש, ולא עוד, אלא שבחול המועד אסור רק להרביע בידיים, ובשבת יאסר גם להכניס למקום אחד זכרים ונקבות שירבעו מעצמם, כדן מלאכת מחשבת שמחמתה מצינו דברים

האסורים בשבת. השבט הלוי תמה, שהפשטות לענין חול המועד אינה כדבריו, וגם בגוף הדברים תמוה איזו מלאכה יש בכך.

במאמרו, הציע הרב קושלבסקי, שכוונת התשורת ש"י היא שהרבעה דינה כזורע, משום שעל ידה נוצר ומתחדש בעל חיים חדש. כשם שלפי חלק מהראשונים הוצאת עובר ממעי בהמה היא איסור תורה (שבת קז, ב) בכלל מלאכת קוצר, כך יצירתו נחשבת בכלל יזורע.

זוהי הנחה מעניינת שיש לא מעט מה לדון בה, ובעיקר בהשלכה שלה על החזרת עוברים לרחם בשבת, שרוב הפוסקים לא ראו בה מלאכה מצד עצמה מלבד הפעלת מכשירי החשמל. בעוד שלדבריו יצא שהדבר יהיה אסור מכלל מלאכת זורע. אם ירצה ה' נדון בכך בהזדמנות אחרת.